

Bokmeldingar

Alexandra Petrulevich: *Ortnamnsanpassning som process. En undersökning av vendiska ortnamn i Knýtlinga saga*. (Doktoravhandling forsvart 14 mai 2016). Namn och samhälle 28. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. Uppsala 2016.

Alexandra Petrulevichs doktoravhandling om Knytlingasagaens vendiske stedsnavn er et imponerende arbeide om et uvanlig komplekst materiale. Vendisk er brukt som en geografisk betegnelse for områdene nær Østersjøkysten mellom Elbe og Oder, der vi finner steder som Rügen, Jomsborg og Svolder. Kontaktspråkene er ulike greiner av slavisk (fremst de utdødde og svakt belagte språka polabisk og pomeransk), nedertysk og nordisk. Det var hovedsakelig dansker som deltok i hærtogene mot vendiske områder, mens historien berettes av islendinger. Sagaen som er kilden til navna, finnes i mange avskrifter, der skrivningen av navna kan variere. Videre er det uklart om navna er tradert direkte fra slavisk eller via et middelnedertysk mellomledd. Kontaktsituasjonen er generelt temmelig dunkel, og det er heller ikke alltid klart hvilke lokaliteter navna refererer til. Som vi ser har Petrulevich gitt seg i kast med et materiale med mange variabler, og hennes kompetanse også i slaviske språk er nok en forutsetning for at arbeidet kunne gjennomføres.

Blant avhandlingens styrker er at Petrulevich hele tiden gjør rede for hva hun gjør, og hva som er målet for undersøkelsen. Det grunnleggende spørsmålet er å utforske begrepet *ortnamnsanpassning* (tilpasning av stedsnavn). Et spesielt grep er at hun ikke bare studerer innlån og tilpasning av stedsnavn i kontaktsituasjonen, men også tilpasning som skjer ved avskrift av sagaen. Tilnærminga er styrt av materialet, et navnemateriale fra ikke-nordiske områder, som til dels er

lite kjent i nordisk tradisjon. Vi beveger oss i grenselandet for litterær kontaktonomastikk.

Langt på vei har hun skrevet to avhandlinger, om to ulike tilpasningsprosesser som forutsetter helt ulike metode. Selv skiller Petrulevich mellom en filologisk og en etymologisk delundersøkelse. Filologiske undersøkelser er nødvendig for å fastsette hva som er variantformer av samme navn og hva som er selvstendige navn – det er ikke nødvendigvis innlysende for navn som *Garðs* og *Karenz*. Samtidig er det et delmål å studere eventuell tilpasning i navnebeleggene i ulike avskrifter av sagaen. I den etymologiske delundersøkelsen drøfter hun tilpasning av de lånte stedsnavna i samband med innlånet. Før det gjøres, er det nødvendig å fastslå det sannsynlige opphavet til navnet som lånes. For leseren krever det en viss innsats å holde rede på hvilken delundersøkelse vi er inne i.

Teoretisk definisjon av stedsnavntilpasning er en av de sentrale problemstillingene, slik at teorikapitlet blir en sentral del av avhandlingen. Det er omfattende på den måten at det gjør rede for både kontaktonomastiske og filologiske utgangspunkter, men får likevel plass på drøye 40 sider, fordi hun avgrenser seg til teori og termer som kan klarlegge de forholdene hun beskriver i avhandlingen. Presis definisjon av termer som blir brukt, er en vesentlig del av teori gjennomgangen.

Kontaktonomastikken er en relativt ny disiplin, så det blir det rom for en kort forskingshistorikk. De første modellene som ble presentert, skilte ikke mellom lån og tilpasning av navn. For Petrulevich er imidlertid skillet mellom *ortnamnslån* (navnelån) og *ortnamnsanpassning* (tilpasning av navn) et kjernepunkt. Hun bruker termen *replikasjon* om selve innlånet. Navnet kopieres eller *replikeres* i målspråket. Denne kopien kan tilpasses målspråket på ulike måter, fonologisk, morfologisk, leksikalsk, onomastisk og semantisk, men det er ikke noe krav. I egne studier av stedsnavn av norrønt opphav på Orknøyene har jeg regnet med fonologisk tilpasning ved innlånet, dvs. at innlånte navn blir tilpasset målspråkets fonologi og fonotaks i låneøyeblikket. Det er nok mer klargjørende å se selve lånet som et separat steg, slik Petrulevich gjør. Dels åpner det for at navn kan lånes inn uten tilpasning. Videre innebærer det at tilpasning av innlånte navn skjer *etter* at

de har blitt del av målspråkets onomastikon, og at det ikke er noen kronologisk orden i tilpasninger på ulike språknivå.

Petrulevich er eklektisk i bruken av filologiske modeller. Rekonstruktiv filologi brukes for å sette opp stemma for de ulike versjonene av Knytlingasagaen. Den finnes i to hovedredaksjoner, med en rekke avskrifter innenfor begge. For å beskrive variasjonen, benytter hun modeller fra deskriptiv filologi. Viktige distinksjoner er stedsnavnbelegg (*ortnamnsbellegg*, dvs. faktiske belegg i tekst), *ortnamnsvariant*, og det normaliserte/abstraherte *ortnamn*. Visse navnevarianter kan knyttes til én av redaksjonene, andre er spesifikke for en enkelt avskrift eller utgave (*textvittne*). Tilpasning ved avskrift kan skje på de samme språknivåene som for innlånte navn, og i tillegg kan navna bli normalisert. Selve utvalget av tekstbærere som danner grunnlag for navnematerialet, presenteres i kapittel 3, sammen med en redegjørelse for prinsippene hun velger for transkribering og normalisering. I metodekapitlet (s. 110) presenterer hun en avansert modell for å studere variasjonen i navnebeleggene og skille ut selvstendige navn.

I den filologiske delundersøkelsen tar Petrulevich for seg ni redaksjonsspesifikke navnepar med ulik grad av variasjon i beleggene. Generelt skjer det relativt lite tilpasning ved avskrivning. Når det skjer, er normalisering den vanligste tilpasningstypen. I metodekapitlet (s. 112) har hun pekt på tre hovedsakelige mekanismer som ligger bak variasjon: paleografi (usikre lesninger og oppløsning av forkortelsestegn), språkssystem og normalisering. Normalisering skiller seg ut ved at avskriveren gjør et bevisst valg for å forbedre forlegget. Fonologisk tilpasning, som er den vanligste tilpasningsformen ved navnelån, er det bare to eksempler på i materialet: innskudd av svarabhaktivokal i *Svoldur* og *Guðakursá*. Disse innskuddene kan vel også tolkes som bevisste valg av skrivere som ønsker å skape en korrekt islandsk tekst.

Den etymologiske undersøkelsen er avhandlingens mest omfangsrike del. Selve materialet er likevel avgrenset til 47 navn. Navn som bare finnes i Knytlingasagaen skilles ut, se nedenfor. De resterende 38 deles i hjemlige dannelser og slaviske lån. De lånte eller replikerte navna som er kjernematerialet for den etymologiske undersøkelsen, teller 29 i alt. Utvalget er gitt ut fra sagaens navnemateriale. Ideelt sett

kunne man likevel ønske et noe større materiale, for å få flere belegg på ulike tilpasningsmekanismer og gi mer variasjon i eksemplene.

For å kartlegge hvilke tilpasningsstrategier som er valgt, er det en forutsetning å finne fram til det sannsynlige slaviske utgangspunktet. Etymologien for hvert enkelt navn drøftes på grunnlag av belegg i andre kilder, dermed utelukkes navn som bare er belagt i *Knytlingasagaen* for å unngå sirkelslutninger. Navnebærerne lokaliseres, og når det er uklart hvilke steder navna refererer til, drøftes mulig lokalisering.

Drøftingene av de enkelte navna er organisert under tilpasningstype, med fonologisk tilpassa navn som den klart største gruppa. Det er i samsvar med de fleste andre kontaktonomastiske studier. Flere av navna inneholder mer enn én type tilpasning, f.eks. er *Úsna* < **Usnojim-* eller *Uznam-* både lydlig tilpasset og omtolket som svakt femininum, dvs. fonologisk og morfologisk tilpasset. Blant de mest kjente og omdiskuterte navna er *Jómsborg*, som finnes i ulike belegg som vanskelig lar seg forene (s. 170 ff.). *-borg* er i alle tilfelle et nordisk epeksegetisk tillegg, og førsteleddet er en fonologisk tilpasning av slavisk *jama* ‘grop’, i polabisk form *joma*. Her er lokaliseringen sikker. *Jómsborg* er det nordiske navnet for Wolin nordvest i dagens Polen, de to navna brukes parallelt. Polen blir for øvrig henholdsvis *Pólinaland* og *Pólónialand* i de to redaksjonene.

Leksikalsk og onomastisk tilpasning er den nest vanligste tilpasningsstrategien. Det innebærer at navneledd i kildepråket erstattes med likelydende ledd i målspråket. *Kótskogur* er tilsynelatende en gjennomsiktig nordisk dannelselse, men i virkeligheten en tilpasning av polabisk *Chockov (‘Choceks sted’, belagt som *Chozcho* i 1140). Dagens tyske form er *Gützkow*. Likedan har *Rauðstokkr* for dagens Rostock forståelige nordiske navneledd, men opphavet er polabisk *Roztok (*Roztoc* senest 1172).

I de to eksemplene ovenfor er navneledda erstattet med likelydende ord i morsmålet uten hensyn til opphavelig betydning. Slike tilpasninger kan skje uten kunnskap om kildepråket. Semantisk tilpasning krever derimot en viss tospråklig kompetanse, ettersom navn eller navneledd oversettes fra kildepråket til målspråket. Det er to eksempler i materialet, begge med epeksegetisk tillegg *-borg*: *Burstaborg* og *Ste-*

inborg. *Burstaborg* er sannsynligvis Szczecin, det førsteleddet kan tolkes som ‘børsteaktig siv’. *Steinborg* betegner Kamień Pomorsky. Petrulevich regner *Stein-* som en oversettelse av et stedsnavn *KamenB ‘steinen’. Navna har imidlertid fått liten spredning, *Steinborg* finnes bare i Knytlingasagan. (Petrulevich nevner det ikke, men her kunne man tenke seg at tillegget *-borg* er en tilpasning av hensyn til nordiske lesere, så de oppfatter at de ukjente stedsnavna betegner byer.) Ofte kan det være vanskelig å fastslå om traderingen av navn har skjedd direkte eller via nedertysk, ettersom nordisk og nedertysk er nært beslektede språk. Her er det imidlertid ganske sikkert at *Burstaborg* og *Steinborg* må være lånt direkte fra slavisk, ettersom de nedertyske navna *Stettin* og *Kammin* er fonologiske tilpasninger.

Kapitlene 7 og 8 inneholder oppsummeringer og sammenfattende diskusjoner, med skisser til forklaringer. I kontaktingvistikken er det vanlig å se språkbrukerens behov, kompetanse og holdninger som forklaringsmodell. Petrulevich peker på at dette ikke er tilstrekkelig utforsket i avhandlingen. Et viktig poeng er likevel at språkkompetansen skaper forutsetninger for tilpasning, men at den ikke er avgjørende for valget av strategi. Språkbrukerkompetanse ligger under som mulig forklaring i flere sammenhenger, f.eks. når normalisering skilles ut som en uavhengig mekanisme i tilpasning ved avskrift, fordi det forutsetter en skriver som gjør bevisste valg. Likedan kan avskriverens holdninger forklare hvorfor det skjer relativt lite tilpasning ved avskrift. De fleste sagaavskriftene er ettermiddelalderlige akademiske verk. For avskriverne var det et mål å konservere teksten.

Undersøkelsen bekrefter det de fleste kontaktonomastiske studier viser, nemlig at fonologisk og eventuelt morfologisk tilpasning er vanligst. Dette kan delvis forklares ut fra språkbrukerkompetanse, siden slik tilpasning ikke fordrer kunnskaper i kildepråket. Behovet for at navnet skal passe inn i målspråket er nok allikevel mer avgjørende. Som Petrulevich påpeker: «Valet av anpassningsstrategier ligger alltså innbeført namnbrukarens domän, mens strategiernas utformning i de flesta fall styrs av målspråkets språksystem» (s. 256). Derfor blir også strukturalistiske modeller knyttet til språknivå nyttige for å kartlegge tilpasningstyper. Gjennomslutthet som forklarende faktor vil hun tone

ned, for uansett om navnet er analyserbart eller ikke, er det språkbrukeren som velger hvilke tilpasningsstrategier som eventuelt velges.

Materialet i denne avhandlingen skiller seg fra de fleste andre kontaktonomastiske undersøkelser ved å være litterære og lite kjente og brukte navn. Teoretisk og metodisk er avhandlinga uansett forbilledlig, og termene og modellene Petrulevich bruker, vil utvilsomt kunne bidra til mer presise beskrivelser i kontaktonomastiske undersøkelser generelt.

Berit Sandnes